

УДК 378.635.5:378.383

Т.Є. Сніца
м. Хмельницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ТА СУТНОСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Вступ. Глобалізація як результат політичних, економічних, соціальних та культурних перетворень докорінно змінила обличчя світу, для якого характерним сьогодні є плуралізм культур.

Феномен полікультурності став предметом детального наукового вивчення лише з середини минулого століття, проте уже опубліковано чимало праць, у яких розглядається саме поняття «полікультурна компетентність», структурні компоненти цієї компетентності, її зміст та сутність. Проблеми полікультурного виховання, розвитку полікультурної компетентності зокрема, присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців – Р. Агадулліна, Г. Беннета, Л. Воротняк, Т. Говарда, Л. Гончаренка, Г. Дмитрієва, А. Зубко, І. Лощенової, З. Малькової, Л. Перетяги, І. Соколової, Є. Степанова, Л. Супрункової, Г. Суткевич, У. Фокса, А. Хупсарокової, О. Щеглової, Н. Якси та ін.

Інтернаціональний характер ринку праці вимагає підготовки підростаючого покоління до життя та діяльності в умовах полікультурності. У зв'язку з цим виникає соціальна необхідність формування полікультурної особистості, яка уособлює орієнтацію на етнокультурні духовні цінності, толерантність та здатність вести міжкультурний діалог. Тенденція формування толерантності у міжнаціональних стосунках вирішується шляхом формування полікультурної компетентності.

Аналіз теоретичних джерел свідчить про те, що дослідження вітчизняних науковців орієнтовані, головним чином, на формування полікультурної компетентності вчителів, студентів та шкільної молоді. Поза увагою залишається сьогодні полікультурна компетентність представника силових структур, зокрема офіцера-прикордонника. Ефективність формування полікультурної компетентності залежить від багатьох чинників, одним з яких є розуміння та усвідомлення її змісту та сутності.

З огляду на це, **метою нашої статті** є розкриття особливостей змісту та сутності полікультурної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд сутності полікультурної компетентності вважаємо за доцільне почати з визначення, яке дає Новий тлумачний словник української мови: «Сутність – 1. Найголовніше, головне, основне, істотне в кому-, чому-небудь; сутність, зміст. 2. У філософії – головне, визначальне в предметі, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення» [1, с. 48].

Щоб розібратися у сутності полікультурної компетентності, розглянемо сутність таких понять як «культура» та «компетентність».

Поняття «культура» є складною філософською категорією, яка налічує понад 500 визначень. Слово «культура» походить від латинського слова «cultura» – оброблення, виховання, утвір, розвиток, шанування. Великий тлумачний словник української мови, наприклад, фіксує такі його основні значення і декілька їх відтінків: «1. Сукупність досягнень людського суспільства у виробничому, суспільному і духовному житті. 2. Рівень... досягнень у певну епоху якого-небудь народу або класу суспільства. 3. Освіченість, вихованість, начитаність... Сукупність умов життя, необхідних освіченій людині...» [2, с. 596].

Науковий світ намагається проаналізувати поняття «культура» більш точно та дати своє визначення. Одне з перших визначень терміну належить Едуарду Барнетту Тайлору.

Едуард Барнетт Тайлор (Тейлор) – видатний англійський етнограф, дослідник первісної культури, один із основоположників еволюціоністської школи в історії культури та в етнографії. У 1871 році був опублікований головний труд його життя – «Первісна культура», у якому

зазначається, що культура розвивається в силу діючих у ній природних причин; вона розпадається на кілька областей, кожна з яких розвивається самостійно. Культура, згідно з Тайлором, або цивілізація, в широкому етнографічному сенсі складається у своєму цілому зі знань, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв і деяких інших здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства [3].

Безпосередньо вивченням питання культури займався Клайд Клакхон, американський антрополог, відомий своїми дослідженнями культури навахо. У книзі «Дзеркало для людини» Клайд Клакхон детально описує та аналізує поняття культури та дає декілька визначень цього терміну. У творі читаємо, що «під «культурою» антропологія розуміє цілісний образ життя людей, соціальний спадок, який індивід отримує від своєї групи» [4, с. 38]. К. Клакхон зауважує, що «для антрополога бути людиною і означає бути культурним. Існує культура взагалі та існують окремі культури: російська, американська, англійська, культура гугенотів та інків. Ця абстракція покликана нагадати нам, що ми не можемо пояснювати вчинки людей лише у зв'язку з їх біологічними особливостями, індивідуальним досвідом та безпосередніми ситуаціями. Досвід інших людей у формі культури спостерігається чи не у кожній події. Будь-яка окрема культура формує так званий план усієї життєдіяльності людини» [4, с. 38-39]. «Культура – це спосіб мислити, відчувати, вірити. Це знання групи, яке зберігається (у пам'яті людей, книгах та предметах) для подальшого використання» [4, с. 44].

Ось що читаємо про культуру у відомого психолога Девіда Мацумото: «Культура – це ледве вловиме, абстрактне поняття, яке значною мірою є основою нашого розуміння життя. Це сума усіх засвоєних образів життя, які передаються від одного покоління до іншого у формі ритуалів, традицій, матеріального спадку та поведінки. Культура – це набір програмованих реакцій, які ми та наші предки засвоїли, щоб пристосуватися у повсякденному житті до свого середовища та до тих, хто нас оточує. Тим самим, вона є свого роду програмним забезпеченням нашої свідомості» [5, с. 50].

Упродовж останнього десятиліття у вітчизняній педагогіці розробляється широке коло культурологічних проблем освіти, пов'язаних з новим етапом розвитку суспільства. У цьому творчому процесі величезного значення набувають наукові праці українських філософів, педагогів, психологів. Серед них – видатний філософ, культуролог, мистецтвознавець Іван Андрійович Зязюн. У розумінні особистості І. Зязюн стоїть на позиціях культурологічного підходу, який базується на ключовому положенні, що «основне в змісті культури – не речі, а людина, суспільство. Усі різноманітні види культури – культура виробництва, управління, політична, художня культура, міжособистісних стосунків, екологічна тощо – утворюють єдине ціле як форми існування і розвитку людської природи, а отже, і суспільства. Культура пронизує усі напрямки людської життєдіяльності – від матеріального виробництва і людських потреб до найвеличніших виявів людської творчості. Вона впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності – працю, побут, дозвілля, практичну діяльність, етику тощо» [6, с. 8-16].

Термін «полікультура» будемо розуміти як культуру, яка складається з багатьох культур та етносів.

Культурний плюралізм правомірно відноситься до специфічних характеристик духовної атмосфери нашої епохи. Усі дослідники підкреслюють, що головною цінністю полікультурної освіти є плюралізм культур, а усвідомлення та прийняття багатокультурності світу є основою полікультурного виховання.

Розглянемо поняття «компетентність».

Компетентність (лат. *competens* – підходящий, відповідний, певний, здатний, знаючий) – якість людини, яка має всебічні знання у будь-якій галузі і тому думка якої є вагомою та авторитетною. Теоретичний аналіз джерел дозволяє констатувати існування різних думок щодо вищевказаного поняття.

І. Зимня визначає «компетентність» як заснований на знаннях, інтелектуально та особистісно-зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, сукупність знань та практично засвоєних навиків та умінь [7].

За Л. Фурсовою, компетентність – це загальна здатність особистості, яка характеризується складними вміннями, навичками що базуються на знаннях, які дають змогу ефективно діяти або виконувати певну функцію [8].

«Під компетентністю людини педагоги розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності» [9, с. 17].

Полеміка навколо сутності полікультурної освіти спричинила неоднозначне її тлумачення. Полікультурну освіту трактують як особливий спосіб мислення, заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності; процес залучення юного покоління до багатства світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну і загальнонаціональну культури; спосіб допомоги особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів у їх прагненні до миру, прогресу через культурний розвиток; модель сучасної освіти.

Визначаючи сутність полікультурної освіти, Е. Хакімов підкреслює, що це освіта, яка, спираючись на дві та більше культурні традиції, забезпечує формування образів культури та самого себе як результату творчого міжкультурного взаємного збагачення [10].

А. Шафрікова, розкриваючи сутність полікультурної освіти, звертає увагу на те, що вона спрямована на збереження та розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм зразків та форм діяльності, які існують у суспільстві та базується на принципах діалогу та взаємодії різних культур. Дослідниця розглядає полікультурну освіту у міжнародному та міжнаціональному контексті, як взаємозв'язок різних культурних середовищ у сферах освіти [11].

Що стосується сутності безпосередньо полікультурної компетентності, то, з точки зору Л. Перетяги, вона полягає в тому, що людина, яка володіє цією компетентністю, виступає активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії з представниками різних культур [12].

Проаналізувавши наукові роботи, присвячені проблемі формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців, ми пропонуємо авторське визначення цього феномену у світлі підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Полікультурна компетентність майбутнього офіцера-прикордонника – це особистісно-професійна якість людини, яка формується через засвоєння як власної так і інших культур; характеризується здатністю та бажанням спілкуватися як на професійному так і на особистому рівні з представниками інших культур, розуміючи та сприймаючи їх специфічну систему цінностей та світосприйняття; реалізується у процесі виконання професійних обов'язків у ситуаціях культурних перетинань, що сприяє індивідуальному розвитку особистості завдяки позитивному впливу спілкування з представниками інших культур та етносів.

Розглядаючи зміст полікультурної компетентності, ми виходимо з того, що «зміст – 1. Те, про що говориться, розповідається десь, те, що описується, зображується. 2. Суть, внутрішня особливість чогось. 3. Розумна основа, мета, призначення чогось. 4. Перелік роздумів, частин, оповідань і т. ін. книги, збірки і т. ін.» [13, с. 769].

Зміст полікультурної компетентності пов'язаний з такими аспектами як усвідомлення особливостей професійного оточення, обумовлених національно-релігійною, віковою, гендерною чи іншою приналежністю, поважне до них ставлення; вміння діяти відповідно до культурних особливостей суб'єктів діяльності, зберігаючи власну культурну ідентичність; здатність організувати конструктивну міжкультурну взаємодію в колективі та використовувати міжкультурні розбіжності для збагачення особистого культурного досвіду суб'єктів взаємодії; знання та урахування психологічних особливостей сприйняття та поведінки особистості,

зумовлених її культурною приналежністю; здатність прогнозувати, попереджувати та вирішувати міжкультурні конфлікти в колективі [14].

Когнітивний зміст загальносоціальної полікультурної компетентності складають базові знання, пов'язані з наявністю та сутністю міжкультурних розбіжностей. На основі цих знань формується чуттєвість та ціннісне, шанобливе ставлення до культурних розбіжностей, усвідомлення унікальності культур, терпимість та позитивне ставлення до незвичної поведінки та мислення, відсутність завищених очікувань від спілкування з представниками інших культур [15].

Зміст полікультурної компетентності ми пов'язуємо з усвідомленням полікультурних особливостей професійного оточення, пов'язаного з національно-релігійною, віковою, гендерною чи іншою приналежністю; здатністю організовувати ефективну інтеракцію в колективі; використовувати міжкультурні відмінності для збагачення особистого культурного досвіду суб'єктів взаємодії.

Виходячи з вище зазначеного, можна стверджувати, що зміст полікультурної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника – це знання культурного різнобарв'я світу та усвідомлення себе його частиною; це знання та прийняття зумовлених культурними розбіжностями особливостей учасників інтеракції. Зміст полікультурної компетентності включає також уміння вибудовувати та прогнозувати можливі професійні ситуації у ситуаціях культурних перетинань.

Висновок. Полікультурна компетентність офіцера-прикордонника – це комплексна особистісна якість, формування якої проходить в процесі соціалізації та навчання курсанта у вищому навчальному закладі.

Отже, розуміючи полікультурну компетентність як необхідну умову професійного спілкування прикордонників у ситуаціях культурних перетинань, ми визначаємо знання сутності та змісту полікультурної компетентності тим важливим фактором, який визначає успішність її формування.

Література:

1. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). / укладачі В. Яременко, О. Сліпущко. – К., «АКОНІТ», 2001, С. 48, Т.3
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Э.Б. Тайлор «Первобытная культура», серия «Библиотека атеистической литературы». Москва: Издательство политической литературы, 1989 – с.573.
4. Клайд Кен Мейбен Клакхон. Зеркало для человека. Введение в антропологию. Перевод с английского под редакцией к. фил. н. Панченко А. А. – «Евразия» – С-Пб., – 1998. – 352 с.
5. Мацумото Д. Психология и культура (Современные исследования). – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с. – (Серия «Психологическая энциклопедия»).
6. Зязюн І. А. Теоретичні аспекти культури і культурного розвитку людини / Виховання естетичної культури школярів: Навчальний посібник / І. А. Зязюн, Н. Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. – К.:ІЗМН, 1998. – 156 с. – С. 8-16.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования/ И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня, 2003. №5. – С.34.
8. Фурсова Л. Від літературної компетенції – до життєвої компетентності // Українська мова й Література: в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – №5. – С. 12-21.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. –112 с.
10. Хакимов Э.Р. Сущность поликультурного образования // Вестник ИЖГТУ, №3, 2009 с. 189-191.
11. Шафрикова А.В. Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников: Автореф. дисс... канд. пед. наук. - Казань, 1998.
12. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис. ... д-ра пед. наук / Перетяга Людмила Євгенівна. – Харків, 2008. – 175 с
13. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). / укладачі В. Яременко, О. Сліпущко. – К., «АКОНІТ», 2001, С. 769, Т.2.

14. Хупсарокова, А. М. Содержание поликультурной компетентности педагога [Электронный ресурс] / А. М. Хупсарокова // Режим доступа: <http://www.fan-nauka.narod.ru/2008-1.html>, свободный.
15. Васютенкова, И. В. Сущностные аспекты и актуальность поликультурного образования в современных условиях [Электронный ресурс] / И. В. Васютенкова // Режим доступа: <http://new.loiro.ru>, свободный.

У статті розглянуто сутність поняття культури та компетентності, на основі яких проаналізовано зміст та сутність полікультурної компетентності, визначено її особливості та значення для успішного формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників з метою якісного професійного спілкування у ситуаціях культурних перетинань; подано словникові та авторські визначення основних понять. Автором представлено погляди вітчизняних та зарубіжних науковців щодо означеної проблематики; подано власне бачення змісту та сутності полікультурної компетентності та представлено її авторське визначення.

Ключові слова: полікультурна компетентність, сутність, зміст, особливості, значення, майбутні офіцери-прикордонники, ситуації культурних перетинань.

В статье рассмотрено сущность понятия культуры и компетентности, на основе которых проанализировано сущность и содержание поликультурной компетентности, определены ее особенности и значение для успешного формирования поликультурной компетентности будущих офицеров-пограничников с целью качественного профессионального общения в ситуациях культурных пересечений, даны словарные и авторские определения основных понятий. Автором представлены взгляды отечественных и зарубежных ученых на данную проблематику; представлено собственное видение содержания и сущности поликультурной компетентности и дано ее авторское определение.

Ключевые слова: поликультурная компетентность, сущность, содержание, будущие офицеры-пограничники, ситуации культурных пересечений.

In the article the essence of the notions «culture» and «competence» are presented on the bases of which the essence and the content of policultural competence has been analyzed; the peculiarities and the importance for successful formation of policultural competence of the future border guards with the purpose of qualitative professional communication in situations of cultural interactions has been defined. The author presents the investigations of Ukrainian and foreign scientists as to the problem; the author's vision of the essence and the content of policultural competence is given and the author's own definition of the policultural competence is presented.

Key words: policultural competence, essence, content, future border guards, situations of cultural interactions.

УДК 37.017.4:17.022.1

Р.Л. Сойчук
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах відстоювання української державності, творення української нації та євроінтеграції нагально постає питання збереження української національної ідентичності, що актуалізує проблему формування національних цінностей, які зумовлюють потребу національного самоствердження особистості як запоруки сталого подальшого розвитку Української національної держави. Національна освіта транслює цінності, ідеали, традиції, які існують у національній спільноті та визначає подальший вектор розвитку суспільства та ствердження української нації, що розкриває нові обрії для подальших наукових пошуків з окресленої проблеми.

Аналіз попередніх досліджень з проблеми. Проведений нами аналіз науково-педагогічної та методичної літератури засвідчив, що зазначеній проблемі присвячено низку досліджень, зокрема: сутність, класифікацію та систематизацію цінностей досліджували М. Бердяєв, І. Бех, Р. Інглхарт, М. Кунявський, В. Моїн, І. Попова, Я. Щепанський, Ю. Щербакова та ін.; до питання національних цінностей зверталися науковці М. Боришевський, О. Вишневський, І. Лебідь, Ю. Руденко, К. Чорна та ін.

Актуальність порушеної проблеми зумовила вибір теми статті, **мета** якої полягає в